

РОЗДІЛ VI. ПРИКЛАДНА ЛІНГВІСТИКА: НАПРЯМИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ірина Гарбера
(м. Вінниця)

ЛІНГВІСТИЧНА БАЗА ДАНИХ «КОНЦЕПТ ЛЮДИНА У ФРАЗЕОЛОГІЇ СХІДНОСТЕПОВИХ УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРОК» ЯК ЗАСІБ ФОРМАЛЬНОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ СТРУКТУРИ КОНЦЕПТУ

Сучасні студювання з прикладної лінгвістики Донецького національного університету імені Василя Стуса визначають базу даних як один із найефективніших способів структурування, формалізації й упорядкування мовних даних загалом, і фразеологічного фонду мови зокрема (див. праці А. Загнітка [2], І. Данилюка [1], Ж. Краснобаєвої-Чорної [4], Г. Ситар [5]).

Лінгвістичні бази даних забезпечують автоматизацію лексикографічної діяльності масового та спеціального призначення, тобто підготовку словників різних типів, дають змогу створювати запити, переглядати й аналізувати дані в різний спосіб, ураховуючи ті або ті параметри досліджуваних одиниць. Стратегія створення ЛБД спрямована на обробку мовних об'єктів за різними параметрами та типами інформації. Проектування бази даних, за Є. Карпіловською [3, с. 34], передбачає два етапи: 1) інфологічний – етап відбору інформації та її структурування, тобто етап внутрішньої формалізації інформації, етап моделювання інформації; 2) датологічний – етап оформлення інформації відповідною мовою подання, придатною для комп'ютерного опрацювання, тобто етап зовнішньої формалізації інформації, етап моделювання її форми, перетворення інформації на дані.

Проектна таблиця ЛБД «Концепт *людина* у фразеології східностепових українських говірок», опрацьована як результат інфологічного етапу, представлена дев'ятьма полями: 1) порядковий номер АФО; 2) АФО; 3) значення; 4) репрезентант коду культури; 5) різновид коду культури; 6) різновид АФО за ідеографічною класифікацією; 7) різновид АФО за аксіологічною класифікацією; 8) різновид АФО за структурною класифікацією; 9) контекст (напр., **язик по коліна** у *кого*. Про людину, яка не вміє берегти таємниці, займається пересудами та плітками; **язик + коліно**; соматичний; ФСГ «Спілкування», ФСПГ «Язикатий»; негативнооцінний; зі структурою словосполучення; *Та ж у них язик по коліна, не слухай їх даже!*).

Ідеографічна модель ФСП «Людина» в східностепових українських говірках визначається структурою:

1. ФСГ «Характер» (35,5%): 1) ФСПГ «Добрий» (*на душу багатий; ангел небесний*); 2) ФСПГ «Злий» (*гримза патлата; з чорткових кусочків шиштий*); 3) ФСПГ «Працьовитий» (*дятел-стужун; хазяйського батька син*);

- 4) ФСПГ «Лінивий» (щодня неділя; кабеля невироблена);
- 5) ФСПГ «Сміливий» (і чорту в пащу залізти; і дрючком не злякати);
- 6) ФСПГ «Боязкий» (герой у жінчиній кофті; сміливий до порога);
- 7) ФСПГ «Старанний» (аж піт виступив; аж турса сипиться);
- 8) ФСПГ «Спритний» (як з гуся вода; із розбовтка курча висидіти);
- 9) ФСПГ «Талановитий» (майстрова жила; усе в руках горить);
- 10) ФСПГ «Допитливий» (голодній кумі тільки хліб на умі; любопитній Варварі хвіст одірвали);
- 11) ФСПГ «Непосидючий» (дзига вкусила; юлу ковнути);
- 12) ФСПГ «Покірний» (без коників; хоч у вухо стрель);
- 13) ФСПГ «Впевнений у собі» (завертати хвіст бубликом; зубами дріт перекусити);
- 14) ФСПГ «Самостійний» (ні Богу свічка ні чорту коцюба; ні клятий тулуб ні мятій);
- 15) ФСПГ «Нікчемний» (куряча воша; цуцик замандрючений);
- 16) ФСПГ «Жадібний» (за руб зайця перегнати; як два жиди вкупі);
- 17) ФСПГ «Нервовий» (зібрать нерви в тряпочку; кропивою вкушений);
- 18) ФСПГ «Пихатий» (ділова колбаса; на бричці не підкотитися);
- 19) ФСПГ «Байдужий» (сонна муха; холодильна камера; і краном не зрушити);
- 20) ФСПГ «Легковажний» (горобчик влітку; летять вітри із макітри);
- 21) ФСПГ «Впертий» (аж ногами в землю врости; страшенна сила);
- 22) ФСПГ «Лицемірний» (укусити й губи поховати; змія підколодна);
- 23) ФСПГ «Простакуватий» (Дуся з пивзаводу; простий, як труси за руб двадцять);
- 24) ФСПГ «Безхарактерний» (мішок із половою; хоч віник зе'яжи);
- 25) ФСПГ «Дивакуватий» (комедія без картинок; кінь педальний);
- 26) ФСПГ «Розбещений» (кішка драна; посьолочна дівка);
- 27) ФСПГ «Улесливий» (барвінком стелитися; солодкий, хоть до рани прикладай);
- 28) ФСПГ «Хитрий» (змія з жовтими очима; дочка лисиці);
- 29) ФСПГ «Нахабний» (нахабніший за Клименка; в любу дирку затичка);
- 30) ФСПГ «Вередливий» (з вибриками; кондрики напали);
- 31) ФСПГ «Егоїстичний» (сам себе на умє; товста шкура);
- 32) ФСПГ «Заздрісний» (багно болотові завидує; груди розпухли);
- 33) ФСПГ «Шибайголова» (шкура барабаняча; одірви голову й вибрось);

2. ФСГ «Зовнішній вигляд» (15,6%): 1) ФСПГ «Зовнішньо привабливий» (як майська квіточка; як з журналу); 2) ФСПГ «Зовнішньо непривабливий» (гречкою притрушений; три дні макаки лиськали); 3) ФСПГ «Худий» (глиста в скафандрі; в тріски можна взяти); 4) ФСПГ «Гладкий» (аж морда лопається; будку наїсти); 5) ФСПГ «Високий» (як черешня надворі; тополю доганяти); 6) ФСПГ «Низький» (гном без ковпачка; ліліпут без Гулівера); 7) ФСПГ «Лисий» (волосся стерти об подушки; кучерявий без волос); 8) ФСПГ «Кучерявий» (аварія на макаронній фабриці; Африка пішла); 9) ФСПГ «Зовнішньо подібні» (як з інкубатора; в одній діжці вимішані); 10) ФСПГ «Зовнішньо неохайний» (коза в сарафані; голій, босий і в носках);

3. ФСГ «Фізичний стан» (13,5%): 1) ФСПГ «Фізично здоровий» (*хоч у воли запрягай; гвіздочок сталевий*); 2) ФСПГ «Хворобливий» (*легені відхаркувати; зійти з лиця*); 3) ФСПГ «Виснажений» (*як через м'ясорубку перекрутили; виутюжений Іван*); 4) ФСПГ «Відчувати холод» (*аж гусяча шкура вилізла; під носом соплі замерзають*); 5) ФСПГ «Відчувати головний біль» (*голова розривається; голова як чавун*); 6) ФСПГ «Відчувати біль у грудях» (*підтирає кілком під груди; як камінь даве*); 7) ФСПГ «Відчувати біль у ногах» (*ноги аж гудуть; ноги як колодки*); 8) ФСПГ «Зорове відчуття» (*аж каганці засвітилися; чорні галки літають*); 9) ФСПГ «Слухове відчуття» (*аж серце закалатало; аж у вухах заляцало*); 10) ФСПГ «Стан вагітності» (*ходити з барабаном; від Ветрова залетіти*); 11) ФСПГ «Стан алкогольного сп'яніння» (*асфальт обнімати; надратися в стельку*); 12) ФСПГ «Ситий» (*утробу набити; живіт сало зав'язав*); 13) ФСПГ «Голодний» (*зуби на полицю закинуть; кишки сваряться*);

4. ФСГ «Розумові здібності» (12,8%): 1) ФСПГ «Розумний» (*голова повна ума; живий ум*); 2) ФСПГ «Дурнуватий» (*маргарин у черепі; трактором переїханий*); 3) ФСПГ «Удавано розумний» (*впасти на умняк; вумний як вутка*); 4) ФСПГ «Нетямущий» (*голова і два вуха; Толік з водокачки*); 5) ФСПГ «Досвідчений» (*не пальцем деланий; у горцику танцювати й не перекинути*); 6) ФСПГ «Недосвідчений» (*ще недоспіле яблучко; в голові неспілі овочі*); 7) ФСПГ «Божевільний» (*з дурки втекти; криша поїхала*); 8) ФСПГ «Забудькуватий» (*йолопень-телепень; в одне ухо влітає, а з другого вилітає*);

5. ФСГ «Спілкування» (8,5%): 1) ФСПГ «Мовчазний» (*закрити піддувайло; мов язик одкусити*); 2) ФСПГ «Брехливий» (*народитися в квітні; губа як у старої циганки*); 3) ФСПГ «Язикатий» (*посьолочне радіо; язик по коліна*); 4) ФСПГ «Лайливий» (*крючки збирати; в роті чорно*); 5) ФСПГ «Говорити без логіки» (*із п'ятого в десяте перескакувати; ні тпру ні но*); 6) ФСПГ «Говорити нісенітниця» (*у ступі воду молотити; з дуба впасти*); 7) ФСПГ «Дошкулити під час розмови» (*вколоти шпильку; солі на рану насипати*); 8) ФСПГ «Висловлювати згоду під час розмови» (*в один свисток свистіти; в одну дудку грати*); 9) ФСПГ «Висловлювати неповагу під час розмови» (*балакати крізь губу; через губу не плюнути*); 10) ФСПГ «Ображати під час розмови» (*в чужий город кидати каміння; змішати з грязюкою*); 11) ФСПГ «Сперечатися під час розмови» (*заводити бучу за чужу онучу; збити бучу*);

6. ФСГ «Емоційний стан» (7,2%): 1) ФСПГ «Веселий» (*наїстися смішного борщу; ніби смішинку з'їсти*); 2) ФСПГ «Засмучений» (*аж каша кисне; покласти вуха на спину*); 3) ФСПГ «Розгніваний» (*бити буруна; гедзики б'ють*); 4) ФСПГ «Наляканий» (*аж сорочка пополотніла; ні живий ні мертвяк*); 5) ФСПГ «Засоромлений» (*аж ніс почервонів; набратися страму*); 6) ФСПГ «Шокований» (*аж дух забиває; як чмелений їжак*);

7) ФСПГ «Роздратований» (*скажена качка; аж скули зводить*);
 8) ФСПГ «Бути в поганому настрої» (*надутися як сич і виглядати як ніч; смерть в очах*); 9) ФСПГ «Заспокоїтися» (*наковальня остила*);

7. ФСГ «Соціальна характеристика» (4,8%): 1) ФСПГ «Заможний» (*кататися як сир у маслі; щодня малину їсти*); 2) ФСПГ «Бідний» (*голіший од миші; франт без шкарпеток*); 3) ФСПГ «Впливовий»: (*важна птиця; волохата лапа*); 4) ФСПГ «Нерідний» (*Васька бабина сестра; через чотири версти коліно*); 5) ФСПГ «Незаконнонароджений» (*син Ветрова; вітром навіяне, в подолі принесене*); 6) ФСПГ «Невірний» (*слабий на передок; майстер чужим свиням поряда робить*); 7) ФСПГ «Небажаний гість» (*лишиній рот страшише пістоleta; незваний гість хуже татарина*);

8. ФСГ «Вікова характеристика» (2,1%): 1) ФСПГ «Молодий» (*зелень незрізана; юний орел*); 2) ФСПГ «Старий» (*ромашками тхнути; Божий одуванчик*).

Аксіологічна класифікація дає змогу розподілити фактичний матеріал на 1) позитивнооцінні АФО (*без рукавиць не взяти; загартований як сталюка; червона писанка*); 2) негативнооцінні АФО (*бичача голова; городити чортівню; як з воза лопатою скиданий*) та 3) нейтральнооцінні АФО (*в роті засмачити; язика не розв'язати; як із парілки вийти*).

За структурною класифікацією виокремлено такі типи АФО: 1) зі структурою «неповнозначна частина мови + повнозначна» (*в годах; як антена; з вибриками*); 2) зі структурою словосполучення (*аж світитися сонцем; аршин з кепкою; Вася отморожений*); 3) зі структурою речення (*в голові бабочки матюкаються; болячки обсіли; аж вуха горять*).

Під час датологічного етапу створено ЛБД на основі Microsoft Office Access. Головне меню ЛБД представлено вікнами «Ареальні фразеологічні одиниці», «Коди культури», «Аксіологічна характеристика». Запит «Ареальні фразеологічні одиниці» (див. Рис. 1) уводить до таблиці з даними, що уможливило перегляд усіх даних і здійснення пошуку певних фразеологізмів, розташованих за абетковим принципом.

Запит «Коди культури» вводить до меню, де кожна кнопка відповідає певному культурному коду: акціональному, антропному, гастрономічному тощо. Вибір необхідного коду відкриває форму з вибіркою АФО, що його репрезентують (див. Рис. 2).

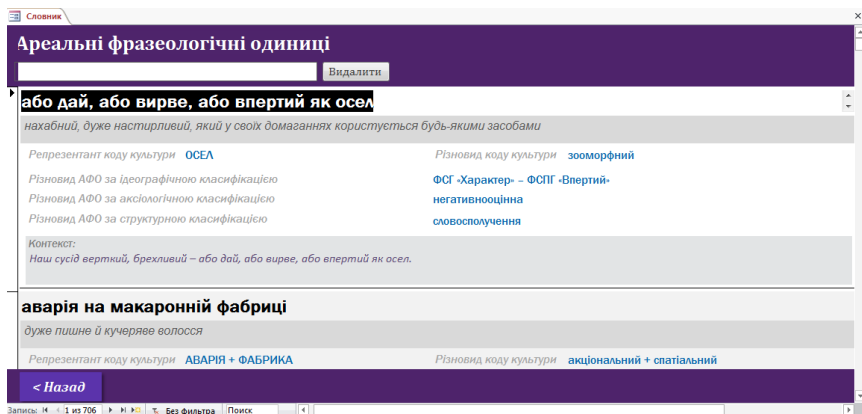

Рис. 1. Результат запиту «Ареальні фразеологічні одиниці» ЛБД «Концепт людина у фразеології східностепових українських говірок»

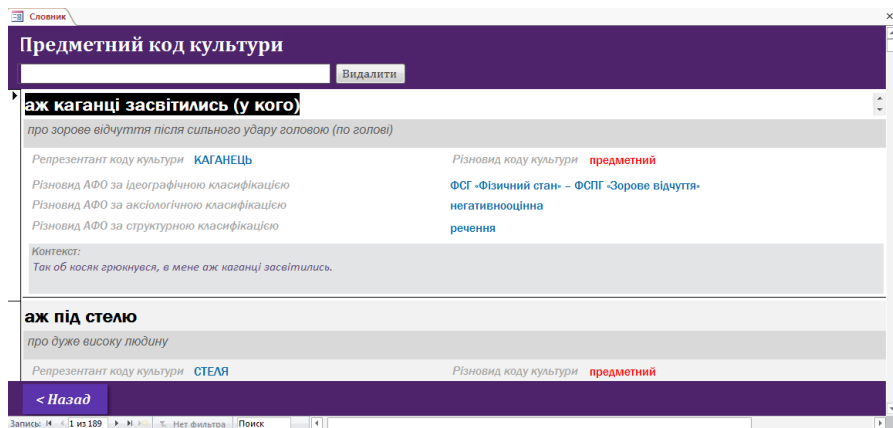

Рис. 2. Результат запиту «Предметний код культури» ЛБД «Концепт людина у фразеології східностепових українських говірок»

Вибір необхідного аксіологічного типу («Аксіологічна характеристика») вводить у форму з вибіркою АФО, що його представляють (див. Рис. 3).

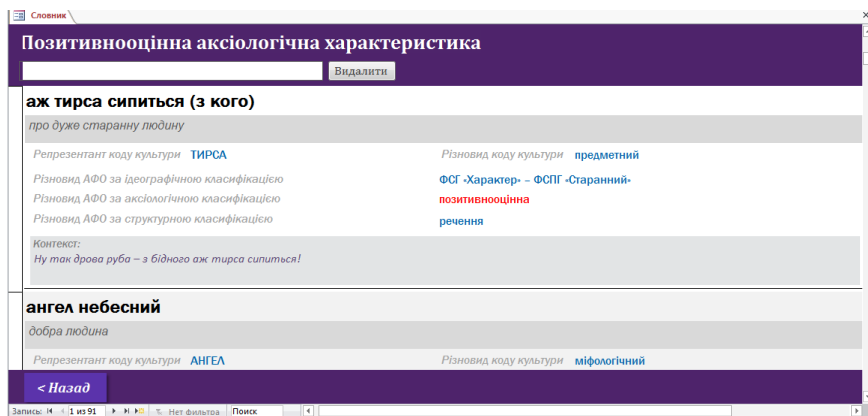

Рис. 3. Результат запити позитивнооцінних фразеологізмів ЛБД «Концепт людина у фразеології східноstepових українських говірок»

Отже, ЛБД «Концепт людина у фразеології східноstepових українських говірок» виступає найефективнішим засобом формальної репрезентації структури аналізованого концепту.

Література

1. Данилюк І. Методика створення словника з використанням бази даних MS ACCESS. Людина. Комп'ютер. Комунікація: зб. наук. праць / за ред. Ф. Бацевича. Л. : Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2008. С. 190-193.
2. Загнітко А., Данилюк І., Краснобаєва-Чорна Ж., Путиліна О., Ситар Г. Парадигмально-категорійні основи прикладної лінгвістики. Вінниця : «ТОВ Нілан-ЛТД», 2015. 472 с.
3. Карпіловська Є. Вступ до прикладної лінгвістики: комп'ютерна лінгвістика. Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2006. 188 с.
4. Краснобаєва-Чорна Ж. Ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць у Словнику фразеологічних термінів сучасної української мови. *Лінгвістичні студії: зб. наук. праць*. Донецьк : ДонНУ, 2011. Вип. 22. С. 289-298.
5. Ситар Г., Милостна О. База даних як інструмент лінгвістичного дослідження (на прикладі аналізу лексичних конверсивів). *Лінгвістичні студії: зб. наук. праць*. Донецьк, 2008. Вип. 16. С. 385-392.